

Un posibil model transdisciplinar în predarea textului literar în liceu

Prof. dr. CARMEN-ELENA ANDREI

Colegiul Național „Emanuil Gojdu” Oradea

Rezumat: Lucrarea își propune să prezinte rezultatele aplicării în cadrul unei activități de tipul *proiect didactic* a unei perspective holiste asupra basmului cult *Povestea lui Harap – Alb* de Ion Creangă, încadrându-l în paradigma transdisciplinarității. Au fost relevate astfel complexitatea toposului basmului, dar mai ales a eroului, ca purtător al însemnelor emblematice ale ființei.

Cuvinte cheie: niveluri de realitate, terțul inclus, dedublare, paradigmă existențială.

Predarea textului literar în liceu a devenit în ultimii ani o provocare pentru profesorii interesați în mod real de formarea competențelor unui **lector avizat** la elevii pe care îi pregătesc. Credem că discuția despre implementarea modelului transdisciplinar în învățământul preuniversitar trebuie să pornească chiar de la definirea rolului de mentor al profesorului, ce se opune celui de magister, în sensul său școlastic. Un discipol care, sub îndrumarea abilă a unui **mentor**, să devină un lector avizat, iată unul dintre dezideratele pe care o nouă, posibilă abordare curriculară ar trebui să îl pună în centrul paradigmei sale. Desigur, și actuala programă de liceu vorbește despre finalitățile disciplinei limba și literatura română în termenii competențelor, ai atitudinilor, priceperilor și deprinderilor (conforme prevederilor *Cadrului european de referință, Anexa la Recomandarea Parlamentului și a Consiliului European, 2006*), însă simpla lor enunțare ne pune în fața unor bariere greu de surmontat în încercarea de a depăși granița disciplinarității în abordarea textului literar. Atâta vreme cât pragmatismul parcursului școlar, ținut pe obiectivele evaluărilor finale, prin examene, va determina decisiv actul didactic, textul literar va rămâne un simplu pretext pentru formarea unor minime competențe privind utilizarea corectă și adecvată a limbii române în comunicare. Transformarea experimentului transdisciplinar într-o strategie didactică coerentă este o alternativă incitantă și novatoare, la care orice educator interesat de schimbarea de paradigmă care să scoată învățământul românesc din rutina păguboasă a achiziției de informații disparate, ar trebui să subscrie.

„La ce-mi folosește?” Este poate cea mai frecventă întrebare cu care orice educator (părinte sau profesor) este întâmpinat de către obiectul educației sale în momentul încercării de a-i transmite noi informații. De felul în care putem răspunde acestei întrebări aparent banale, dar determinată în esență de nevoia de optimizare a propriilor resurse cognitive a tânărului bombardat de informații, depinde, în opinia noastră, izbânda demersului didactic. Vom încerca, în cele ce urmează, să oferim spre dezbatere eboșa unei posibile abordări transdisciplinare pentru o temă inclusă în programa școlară pentru clasa a X-a, asumându-ne posibilele limite ale interdisciplinarității, în unele aspecte. Astfel, unitatea de învățare „Proza scurtă”, la clasa a X-a, cuprinde ca specie distinctă basmul cult. Definit ca un gen vast care depășește romanul, basmul însumează (după cum ne spune G. Călinescu) mai multe științe: mitologie, etică, morală etc. Textul aproape unanim acceptat spre studiu de către manualele alternative aprobate de MECTS este *Povestea lui Harap – Alb*, de Ion Creangă.¹ Privite în oglindă, cele două posibile căi de apropiere de text se prezintă astfel:

Abordare disciplinară	Abordare transdisciplinară
1. Competențe de analiză a textului literar: structură, compoziție, construcția	1. Descoperirea elementlor constitutive ale nivelurilor diferite de realitate (cele

¹ Chiar și această opțiune este indusă de către limitările programei ce propune ca autor canonic pe Ion Creangă, a cărui operă nu permite încadrarea sa la alte specii prevăzute.

<p>personajului, particularități ale stilului autorului, relația basm folcloric – basm cult.</p> <p>2. Metode și procedee: analiza de text, conversația euristică, lectura explicativă, caracterizarea de personaj, analiza stilistică etc.</p>	<p>două împărății, pădurea ca labirint existențial).</p> <p>2. Identificarea terțului inclus (Sfânta Duminică, Calul).</p> <p>3. Complexitatea realității relevată din perspectiva holistă și energetică asupra eroului.</p>
---	--

Fără a insista asupra abordării curriculare vom spune doar că suntem de acord cu principiul complementarității celor două tipuri de abordare, ce ar putea asigura atingerea tuturor ținutelor propuse în triada predare – învățare – evaluare. Intervine, însă, factorul restrictiv determinat de numărul de ore alocat prin programă, de competențele vizate de aceasta.² De aceea, pentru a insera elementele transdisciplinarității, am optat pentru **activitatea de proiect**, ce ne-a permis aprofundarea perspectivei și prin apel la alte texte din aceeași categorie, urmărind consecvent găsirea punctelor de convergență ce permit definirea basmului ca „oglină a vieții”, în toate aspectele acesteia. Două teme au guvernat activitatea grupelor de elevi: 1. *Tărâmul de dincolo* și 2. *Rolul personajelor fantastice în basm*.

Prima dintre teme le-a permis elevilor înțelegerea necesității de a pătrunde în diferitele niveluri ale realității pentru a înțelege Universul ca Tot, ca sumă și întreg al tuturor spațiilor posibil de atins la nivel senzorial și extrasenzorial. Un topos guvernat de numeroase simboluri: cel al „podului”, ce asigură trecerea nu doar dinspre tărâmul familial spre „lumea largă”, ci și ruperea echilibrului psihologic al protagonistului, supus atâtor provocări inedite; cel al „labirintului”, spațiu insurmontabil, ce predispozează la decizii fatale, cel al fântânii, ce conferă tridimensionalitate spațiului în care se va mișca eroul dedublat.

Cea de-a doua temă, cu un grad sporit de complexitate, datorat numărului mare de personaje și rolurilor diverse ale acestora, a urmărit aplicarea unei perspective holiste și „energetice” asupra eroului basmului, explicând varietatea basmelor ce conțin situații de viață reflectate în situații de limbaj. Discursul elevilor a evidențiat parcurgerea celor trei etape inerente maturizării spirituale (suferința, moartea și renașterea), prin care eroul ajunge la „schimbarea de regim ontologic și de statut social”³ sau la ceea ce filosofia contemporană numește schimbarea paradigmei: de la cea de subiect limitat-obiect, la cea a energiei de legătură a Iubirii divine.⁴ Cele trei etape ar putea corespunde, în *Povestea lui Harap – Alb*, celor trei planuri narrative. La curtea craiului, mezinul este copleșit de suferința provocată de frații săi mai mari care-și fac tatăl de rușine. La curtea împăratului Verde are loc „moartea” eroului.⁵ Cea de-a treia etapă, renașterea, este ilustrată în ultimul plan narativ, unde, cu ajutorul albinei, al furnicii, al năzdrăvanilor și al calului, eroul o capătă pe aleasa inimii sale și se căsătorește cu aceasta. Toate aceste planuri narrative constituie buclele unei spirale (simbol al cunoașterii de sine), sunt micro-inițieri care-l pregătesc pe erou

² Pentru majoritatea filierelor și specializărilor, Planul – cadru prevede 3 ore/ săpt. pentru studiul disciplinei limba și literatura română, iar o planificare echilibrată a materiei nu poate alocă mai mult de șase - șapte ore studiului integral al basmului.

³ Mircea Eliade, *Sacral și profanul*, Editura Humanitas, București, 2000, p. 123.

⁴ V. Șerban Fotea, *Jocul iubirii*, Editura Universitas XXI, Iași 2003, p.

⁵ Este vorba despre moarte în sensul pierderii identității; este o bulversare psihologică, numită *dedublare*.

pentru inițierea finală. Actorii primului plan narativ sunt calul și bătrâna, jucând rolul unor „terți incluși”, ca manifestări ale unor energii. Cu ajutorul calului, al armelor și al hainelor, mezinul trece de ursul – paznic al pragului dintre spațiul familial și cel social. Funcția acestuia este de a evidenția inițierea eroului în planul fizic al creației, fiind corespondentul forțelor/energiilor grosiere, care nu putea fi depășit dacă tânărul nostru ar fi ascultat de glasul monștrilor (adică dacă s-ar fi lăsat pradă traumelor psiho-emoționale) precum frații săi mai mari. El este cel care se dovedește destoinic, deși a pornit la drum nu din proprie voință (căci „nu e după cum vrea omul, ci după cum vrea Domnul”), ci mai mult pentru a înlătura supărarea tatălui provocată de eșecul fraților mai mari: „să umblați numai așa de frunza frâsinelului, toată viața voastră și să vă lăudați că sunteți feciori de craiu, asta nu miroasă a nas de om”). O formă de asumare a responsabilității, dar și de manifestare a conștiinței superiorității (fie și doar la nivel subconștient).

Corepondența dintre capacitățile eroului și impulsul necesar depășirii propriilor limite emoționale, dar și cognitive a fost demonstrată prin relația sa cu „ajutoarele” sale. Astfel, bătrâna (moașa, inițiată) îi apare mezinului într-un moment de supărare, ca o iluminare a minții de către Dumnezeu, sub forma unui înger; calul, ca și hainele și armele, reprezintă natura, preluată energetic de la tatăl său (ca în riturile de naștere), transmisă prin aceste lucruri.⁶ Mezinul preia virtuțile tatălui: inteligența (calul), frumusețea (hainele), virilitatea (armele) și stăpânirea de sine (căpăstrul). Numai cu ajutorul acestora mezinul trece de proba la care-l supusese tatăl său, similară botezului (moment al nașterii spirituale). Cel de-al doilea plan narativ cuprinde mai multe încercări, căci împăratul Verde, deși îi este unchi, nu-și dă împărăția pe mâna oricui. În tradiția poporului nostru există credința că nimic nu este întâmplător, de aceea fiecare probă are o anumită funcție care nu duce decât la înlăturarea ego-ului. Spânul întâlnit de crăișor în drumul său constituie un dublu de care tânărul nu era perfect conștient. Dar „cum tot răul este spre bine”, Spânul-actant, potențează personalitatea eroului, trimițându-l la curtea lui Roșu împărat, unde are loc suprema inițiere. Spânul îi apare crăișorului prin simpla putere a gândului, ca forță rezonantă, energie care stăpânește omul, persuasiunea provenind din neadmonestare: „despre inima mea, s-o dea Dumnezeu oricui, zice Spânul oftând...numai ce folos? Omul bun n-are noroc; asta-i știută; rogu-te, să nu-ți fie cu supărare, drumetele [...], muncesc, muncesc, și nu se alege nimica de mine; pentru că tot de stăpâni calici mi-am avut parte. Și vorba ceea: La calic slujești, calic rămâi. Când aș da odată peste un stăpân cum gândesc eu, n-aș ști ce să-i fac să nu-l smintesc. Nu cumva ai trebuință de slugă, voinice? Cum te văd, sameni a ave său la rărunchi. De ce te scumpești pentru nimica toată și nu-ți iei o slugă vrednică, ca să-ți fie mână de ajutor la drum? Locurile aieste sunt șugubețe”. Rezultatul este cel scontat, inducerea autoproblematizării: „De ce mergi înainte, numai peste pustietăți dai, parcă a perit sămânța omenească de pe fața pământului. Îmi pare rău că n-am luat măcar Spânul cel de-al doilea cu mine. Dacă s-a aruncat în partea mâne-sa, ce-i vinovat el? Tata așa a zis, însă, la mare nevoie, ce-i de făcut? Vorba ceea: rău îi cu rău, dar e mai rău fără de rău”. Așadar, prin nepăzirea minții, gândul se materializează la nivelul „rărunchilor”, corp-energie. Cuvântul exprimă sufletul, ne-o spune tradiția populară, adică este construit pe modelul Logosului Hristic care a imprimat în om Chipul de Dumnezeu și arată starea deficitară a acelei deschideri energetice a corpului. În această ultimă călătorie eroul se întâlnește cu cei cinci năzdrăvani, antropomorfizări sau translatări ale energiilor proprii, direct conectate elementelor primordiale: Gerilă reprezintă Focul, Flămânzilă – Pământul, Setilă – Apa, Ochilă – Eterul și Păsări-Lăți-Lungilă – Aerul. Diformitatea acestora („o dihanie de om” , „altă drăcărie”, „altă minunăție și mai mare”, „altă bâzdâganie și mai și: o pocitanie de om”) a fost înțeleasă ca propria percepție a eroului care nu-și interpretează propriul rol. Ceea ce în sfera literaturii se definește în genere ca fantastic, adică o breșă a explicabilului în lumea noastră comună, teologia numește deformarea realității de Suflet: „Miturile și Basmelile transpun

---

⁶ V. Simion Florea Marian, *Nașterea*, Editura Grai și Suflet, București , 1995, p. 80

parabolic Căderea din Rai și Modificările apărute [...]. Împărăția-Corpul tău este Bântuită de Zmei și Zmeoaiice, acele Jivine urâte care au apărut prima dată în Oceanul curat al Inimii. Duhurile Rele de Suflet au născut aceste Jivine diavolești, inexistente ca realitate propriu-zisă. Aici, odată în Inimă era cel mai strălucitor Palat unde Însuși Dumnezeu Cobora și Sta la masă cu Soarele Minții și cu Zâna din Pântece [...]. Au năvălit Zmeii și au luat Zâna și au dus-o în Subteranul Sex”.⁷ Acele ființe himerice (cum le numește G. Călinescu) se dovedesc, așadar, o polimorfizare a energiilor cosmice. Tensiunile bio-psihologice ale corpului uman, prin necoordonare cu sufletul, pot intra în conflict, iar prin coordonare conștiința, nevăluită de energiile corpului, poate accede la un nivel superior al realității, care nu este altul decât realitatea de Suflet.

În același plan narativ a fost identificată legea rezonanței, căci s-a concluzionat că dedublării eroului îi corespunde dedublarea domniței. Roșu împărat („un om pâclășit și răutăcios la culme, nu avea milă nicicât de un câne. Dar vorba ceea: «la unul fără suflet trebuie unul fără de lege»”) emite pretenții ca și ceilalți împărați, dar eroul nostru, posedând chiar și o parțială cunoaștere de sine, nu-și va vedea capul unde îi stau picioarele. Scopul încercărilor din acest plan este unul major (obținerea domniței).⁸ Știm că doar Iubirea este cea care îl schimbă pe om, manifestându-se prin puterea Sufletului-bărbat, ducând astfel la schimbarea/subordonarea femeii-minte-corp-energii. De aceea autorul a ilustrat-imaginat o ordine inversă: domnița, prin sensibilitatea și inteligența ei, scapă de dedublare, ajutându-l apoi și pe Harap Alb să se elibereze de aceeași aparență. În final, se realizează suprema inițiere a sufletului, ilustrată simbolic prin căsătorie, însă s-a relevat iarăși contradicția explicită și intenționată a naratorului care „ispitește” cititorul: „gândesc eu că din cinci nespălați câți merg cu Harap Alb, îi va veni el vreunul de hac; ș-a mai da împăratul Roș și peste oameni, nu tot peste butuci ca până atunci”. S-a pus atunci întrebarea: Cine să fie cel care i-a venit de hac împăratului? Nicidecum năzdrăvanii nespălați (energiile-corpul), ci calul (minteainteligența ca virtute a tatălui); bătrânul-tatăl reprezintă știința-înțelepciunea, iar tânărul-fiul reprezintă forța vitală. Întorcându-se la curtea unchiului său, lui Harap-Alb îi lipsește însă motivația împlinirii misiunii, el nu vine cu toată inima, deoarece nu s-a eliberat de dublul său. De această stare de apatie este izbăvit de instrumentele/rațiunile domniței, care-și manifestă funcția ezoterică (specific feminină) folosind apă moartă, apă vie și trei smicele de măr dulce, semn ale nediferențierii. Invitații la nuntă, crăiasa furnicilor, crăiasa albinelor și cea a zânelor, precum și craii și împărătesele indică participarea întregului cosmos la hierogamia dintre Fecioara-Mamă-Pământ și Vărsătorul-Tatăl-Cer.

Concluzia la care s-a ajuns în final a fost aceea că *Povestea lui Harap-Alb* este un basm cult construit pe trei planuri narative dispuse concentric (din perspectiva subiectului) sau liniar (din perspectiva discursului ca joc între esență și aparență). În acțiune se implică: personaje-actanți – calul, năzdrăvanii, bătrâna, Spânul; craiul, împărații, domnița; eroul – Harap-Alb (care nu este protagonistul textului, deoarece nu se află în relație de opoziție, ci de complementaritate, cu Spânul – a se vedea legendele cosmogonice în care Fârtatul colaborează cu Nefârtatul). Eroul este individul pe care o putere de depășire îl înalță deasupra sau acel Om-Trup numit în credințele populare „om dumnezeios”, care s-a întâlnit cu Dumnezeu pe când Acesta umbla pe pământ alături de Sfântul Petru. Altfel spus, povestea lui Creangă evocă „lumea ce credea în basme și gândea în poezii”. Considerăm că o astfel de abordare transdisciplinară este singura capabilă să ofere textului literar șansa de a răspunde nevoilor de cunoaștere holistică ale tinerilor, neîngrădită de canonul analizei, ce vizează doar nivelurile lingvistice ale textului.

---

⁷ Ierom. Ghelasie Gheorghe, *Medicina Isihastă. Sacro-Terapia*, Editura Axul Z, Chișinău/ Editura Axis Mundi, București, 1992, p. 141

⁸ Ființă mai complexă decât bărbatul, în structura energetică femeia ar corespunde minții.